

ՆՈՐ-ԴԱՐ

№ 67 ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ Զորքարթի 4 Մայիսի

1888

Զորքարթի 4 Մայիսի ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ № 67

Տարեկան 10 թուրքի, վեց ամսով 6 թուրքի երեք ամսով 3 թ. 50 կ.,
ամսով 1 թ. 50 կ., հատով 5 կոպեկ:
Բաժանորդ. գրքում են թիֆլիսում միմյանի կամադրատար:

Խմբագրութեան Հասցեն՝ Тифли. Редакция «Нор-Дар»
կամ Tiflis. Rédaction «Nor-Dar».

Խմբագրատունը բաց է ամեն օր (բացի տոն օրերէն) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Յայտարարութիւնները ընդունելու են ամեն յեղուներով:
Սայտարարութիւնները ըստին 2 կ., ընկալմանը համար կրկնապատկի:

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՐՈՒՄ

Քրոնիկոն.—Լուրեր: Ս. Եշմեաճ-
նի տաճարի վերանորոգելու առիթով,
Շուշինցիներն հետաքրքրուի, խնդրե-
նելու: Պօլսեցիք և թիֆլիսի թերթերը:
Թշուար կց ու թիւ են հեր. — Երե-
ւան:
Քաղաքական.—Լուրեր,
Խառն Լուրեր:
«Նոր-Դար»-ի հեռագրերը:
Յայտարարութիւն են հեր:

ՔՐՈՆԻԿՈՆ

Մայիսի 3-ին նշանակուած էր նա-
հանգական դատարանում քարոզիչ
Ամիրխանեանցի գործը: Այս անգամ
էլ (այս երրորդ անգամն է) գործը յե-
տաճգուեցաւ, որովհետեւ թէ քարոզիչ
պ. Ամիրխանեանցի և թէ պ. Պ. Սի-
մեօնեանցի բացակայում էին: Պ. Պ.
Սիմեօնեանցը չէր կարողացել գալ
թիֆլիս տիրութեան պատճառով:

Ստացել ենք մի ցաւալի և անու-
խորժ դէպքի նկարագրութիւն, որ տե-
ղի է ունեցել քաղաքիս կաթողիկէ
Ս. Աստուածածնի (Բերդի) եկեղե-
ցում ապրիլի 30-ին երեկոյեան ժա-
մերգութիւնից յետոյ:

Այդ դէպքի մանրամասնութիւնը
այնքան անպատուաբեր է, որ մենք
հրաժարուիմ ենք նրա նկարագրու-
թիւնը հրատարակել, թէպէտ ցա-
ւով պէտք է խոստովանենք, որ այդ
տեսանի դէպքեր այժմ սովորական
բան է դարձել:

Այդ եկեղեցու միաբան քահանա-
ները հաւաքուած եկեղեցում այդ ե-
րեկոյեան պէտք է ըստ սովորութեան
բաժանէին ժամոցարարման և ամբիճ-
ները ստացած արքիւնքը: Որովհետեւ
Հոգեւոր Ատենան կարգադրութեամբ
արժ. Գեորգ քահանայ Գնունուն հա-
սանելիք գումարը չպէտք է յանձնէր
նրան, այլ պիտի պահուէր այն ծախքի
հաշիւում, որ արժ. Գնունուն համար
արել է հոգեւոր իշխանութիւնը, վերո-
յիշեալ եկեղեցու միաբանութիւնը փո-
խելը բաժանելուց առաջ տունը արժ.
Գնունուն իւր մասին եղած հոգեւոր
Ատենան կարգադրութիւնը: Գնունի
քահանան չէ կամեցում ոչինչ ճանա-
չել.—Թողնում ենք նրա հայհոյական
և յոյժ անվայել խօսքերը—այլ պառու-
նալով յանկարծ յալիստակում է միա-
բանութեան պատկանած ամբողջ գո-
մարը և դուրս գնում, ապա՝ և
շուարած թողնելով թէ միաբա-
նութեան բոլոր անդամներն և թէ
այդ քսմանիւն և գալթակեցուցիչ
վարձուներն սկսածայն ակամատես
հողդ աշխարհականներն, ինչպէս իշ-
խան երկայնարադուի Գարեթէ Ար-
ղունեանցին, վարդան Ամիրադեանե-
ցին, Ս. Տէր-Խաչատրեանցին և զպէր
Բարսեղ Արշէլեանցին: Այդ վարդա-
նեանցի դէպքի մասին արձանագրու-
թիւն է կազմուած և Հոգեւոր Ատեն-
անին ներկայացրած, Տեսնենք թէ կը
լինի:

ԶԱՆԳԱՎՈՐՈՒՄ.—Սահմանորդ (մե-
ծօր) յանձնագրով տեղս դալը թէ
ուրախութիւն և թէ տրոմութիւն է
պատճառում մարդի. ուրախութիւն է,

որ վերջապէս գեւաղները յոյս ունին
գրանով վերջ տալու իրենց նեղու-
թիւններին և ազատուելու սուղակա-
րաստ և բաշխուող ու հարստահա-
րել ընդեր ձեռքերէն: Իսկ տրոմու-
թիւն է, որ շատ անհոգ փողատներ
բռնի հողերի տէր են դարձել սուտ և
կեղծ վկայներ գտնելով: Այժմ, ինչ-
պէս լսում ենք, յանձնագրովն այդ
մասին շատ գանգատներ է ստացել և,
ինչպէս ասում են, կրկին գալու է վե-
րաքննութեան համար:

Մեզ գրում են.—Ինչպէս յայտնի է,
հոգեւոր բարձրագոյն իշխանութեան
կարգադրութեամբ արգելուած է նը-
շեցեալներին գեղերները եկեղեցու մէջ
պահելը, և դա փոխադէպ կարգադ-
րուած է, որ եկեղեցու բակում եղած
սենեակները մինում դեռեղեն ննջե-
ցալը: Բայց որովհետեւ շատ եկեղե-
ցիներ բակներում դարձաւ սենեակ-
ներ չկան, իսկ եթէ կան էլ՝ շատ ան-
շուք են, ուստի շատ տեղեր ննջեցալ-
ներն գեղերները պահում են ուսում-
նարաններում կամ ուսումնարաններին
կից սենեակներում: Այդպիսի բարդա-
ւորութիւն ունեցաւ և Ջրկնեցի եկե-
ղեցու բակի ծխական ուսումնարանը,
որ ննջեցեալներն մի ժամանակ իւր
պատերի մէջ ամփոփուելուց յետոյ, այժմ
էլ նրա կից սենեակներում են գտե-
ղում... Մենք զարմանում ենք, թէ
թէ է մտածում յիշեալ ուսումնարանի
հոգաբարձութիւնը, որ չնայելով ու-
սուցիչները բարձր քաղաքի և նրանց
կրօնացի պատճառարարութիւններին,
թոյլ է տալիս այդպիսի տեղեր երեւոյթ:
Միթէ դժուար է հասկանալ, որ ամեն
բոլի աչքի առաջ տեսնել ննջեցեալի
այլանդակ պատկերը, թէ ինչո՞ւ չտես-
նել՝ այլ նոյն իսկ գեղը, թէ կից սե-
նեակում հանգում է ննջեցեալը,
տեսնել աղքատիկների անդադար ել-
ուումը, որքն ու սուգը... ոչ միայն
հասկանալի գեղացուների հակա-
ռակ է, այլ և վտանգաւոր: Մենք դիտ-
չենք յիշում այն, որ հանգուցեալը
կարող է զոհ գնացած լինել տարա-
փոխիկ հիւանդութեան, Հարկաւոր չէ
աշխարհային առողջութեան մասին
էլ մի փոքր մտածել: Մենք չենք ու-
զում երկարացնել. դարձնում ենք Հո-
գեւոր իշխանութեան ուղարկութիւնը
այս տեղի երեւոյթ վերայ:

ՇՈՒՇԻՆԻՑ.—Մեր քաղաքն ունի եր-
կու տպարան՝ մին Հայոց հոգ. տես-
չութեան և միւսը պ. Աւագ Մահտե-
սի.—Յակոբեանցի Գնունի որ դեռ հո-
գեւոր տեսչութեան տպարանը նոր էր
բացուել և գտնուում էր կամ հոգա-
բարձութեան, կամ բարեխղճ կա-
ռավարաց ձեռքին, գրեթէ բոլոր
գաղափարներն այստեղ էին տպուում
և գործն աղող ընթանալով՝ օգտուում
էր տպարանից, բայց երբ անցաւ վ.
Ս. Գ. ձեռքը և արանք սկսան ինքը
միջոցներ ձեռք առնել թէ տպարա-
նի վարձը լրել չլծարելու և թէ գա-
ղափարները չընդունան չկատարե-
լու մէջ, այնուհետեւ ժողովուրդն այն
տրամադրութեան մէջն է, որ մտա-
ղիւր է իւր տուած նուէրները յետ պա-
հանել, կամ տպարանը առնել և
բուն ժողովուրդական անելով իրեն ժո-
ղովուրդի սեպակաւութիւն՝ նրա ար-
դիւնքը իւր ուղածին պէս գործադրել:

Սուտ է, որ ասում են թէ նորերում
Գաղ. ընթերցարան-գրադարան պիտի
բաց անեն. այդ բոլորը մարդկանց
աչքին թող լինի և իրենց վարկը փո-
ղովուրդի առաջ մեծացնել է. և ինչո՞ւ
պիտի բաց անեն, քանի որ բացելու
տեղից այնտեղից ձեռք գցած մի
քանի կտոր գրքերից և ձեռագրերից
(?) ուրիշ ոչինչ չունին: Իսկ գրադա-
րան-ընթերցարան բաց անողը ոչ ա-
պաքէն մի քանի հազար կտոր գրքեր
պէտք է ունենայ:

Երեւանի վարժապետ Բեկախանցից
ստացել ենք մի քանի տեղեկութիւն-
ներ հանգուցեալ Բաքիի մասին, ո-
րոնց հրատարակելը աւելորդ չի
համարում, մանաւանդ որ նրա ծնն-
դեան և դպրոցական տարիները աւե-
լի ճիշդ որոշուած են: Այսպէս Բաքի-
ին բերում է թիֆլիս 1847-ին: Այդ
ժամանակ նա լինում է մօտ 12 տա-
րեկան: Հայրը տալիս է նրան գեղեր-
թիկ Բեկախանցի վարժապետին և այդ-
տեղ Բաքիին սովորում է և պատ-
րաստում է գիմնազիոնի համար մին-
չև 1852 թուականը: Այդ ժամանա-
կանից հետո կարողում է հայերէն
Հոմերոսի՝ Նեղիական և Ողեսականը,
Մեթոսի՝ Գրական կորուսեալը, Գե-
նէթի՝ Մահ Արշէլի, Տերտմարը: 1852-ի
սեպտեմբերին Բաքիին մտնում է գիմ-
նազիոնի IV-րդ դասարանը: Չորս և
կէս տարի գիմնազիոնում մնալով, Բե-
կախանցի վարժապետը, որի մօտ Բաքի-
ին շարունակ մնում էր, մտածում
է աշխատասէր պատանուն արքունա-
կան ծախսով ուսում տալ Մոսկվա-
յում, որպէս զի յետոյ նա կարողանայ
մտնել դիպլոմատիկական ծառայու-
թեան մէջ: Այդ դիտարկութիւնը գե-
լուս բերելու համար, Բեկախանցի
վարժապետը գրում է Յակոբի հօրը,
որ վերջինս մի կերպ անէ և Մեկե-
թալիթեան անունով մի վկայական
առնէ և ուղարկէ իրեն:

Յակոբի հայրը կատարում է Բեկա-
խանցի առաջարկութիւնը և Յակոբ
Մեկեթալեանը (առաջ այդպէս էր Բաքի-
ին անունը) դառնում է Յակոբ Մե-
կեթալեանի: Այս մտադրութիւնը չէ
կրօնաբանութիւն. հայրը գրում է Բեկա-
խանցին, որ սա Յակոբին յետ ուղար-
կէ հայրենիք, որովհետեւ նրան առե-
ւտելի պէտք է զինել, երբ եղբայրը չէ
կամեցում, որ Յակոբը ուսումնական
նախկին 1856-ին սեպտ. ամսին Յակոբը
վերադառնում է Պարսկաստան: 1857-
ին գումար դնելով Յակոբին ընկերաց-
նում են մի մարդու հետ, որպէս զի
միասին առեւտուր անեն: Տուր տարի
շարունակում են առեւտուրը՝ ընկերը
Թիֆլիսում, ինքը Յակոբը Մարմաս-
տում, բայց ընկերն ուղիւ չէ գտնում
և ընկերական գումարը կորչում է:
Յակոբը տալուած գալիս է Թիֆլիս
1867—1868 թուականներին, որպէս զի
ընկերուցից հաշիւ պահանջէ, բայց ո-
չինչ չէ ստանում երկու տարի աշխա-
տելուց յետոյ: Այնուհետեւ նա Բեկա-
խանցի դպրոցում ուսուցչութիւն է ա-
նում, բայց վարուել չգիտնալով չէ
կարողանում ուսուցչութեամբ պարա-
պել և իւր ուշքն ու միտքը դարձնում
է գրականութեան:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.—Արմուրը իւր
հնութիւնով մասնաւորապէս յայտնի է

հայ բանասէրներին, բայց ոչ ոք հիմ-
նովին չէ ուսումնասիրել նրան: Հա-
սարակութեան մէջ կան մի քանի ա-
ւանդութիւններ, ի մէջից այլոց և Ս.
Գալիթի ուստատեղի մասին: Այդ ա-
ւանդութեամբ պատմում են, որ մե-
կանից ոչ այնքան առաջ եղած է
Գալիթի անունով մի մարդ, որ իւր
ժամանակին թէ քաջ և թէ ներգոր-
ծող անձնաւորութիւն հանդիսացած
է այստեղ: Այդ միջոցներին հարեան
այլապիսին ասպատակողները միշտ հա-
րատահարելիս են եղել տեղիս ժո-
ղովուրդին: Գալիթը վրէժխնդրութեան
հոգով գնում և միայնակ դուրս է
գալիս ասպաղէզ, թշնամու հանգէպ,
սուրը ձեռին ջարդում ու հալածում է
նրան: Այժմ Գալիթի անունով ժողո-
վուրդը մի ուստատեղի է սահմանա-
ւորուել ընդհանր արեւմտեան կողմը
փոքր ինչ հեռաւորութեամբ և ամեն
տարի Նոր Կիւրակի օրը ժողովուրդի ան-
համար քաղցմութիւնը գնում է այնտեղ
երկրպագելու: Գրաւոր պատմութիւն
չկայ այս մասին, իսկ մեզ համար շատ
թանկագին է այդպիսի անձնաւորու-
թիւնները յիշատակը յարգանք մե-
ծարել, որը եթէ սուրը չէ՝ գոնէ քաջ է:

Քաղաքային ջրմուղի խողովակները
դեռ էլ շարունակ տրաքում են:
Մենք անթիւ դէպքերից յիշել ենք մի
քանիսը և նրանց պատճառած մաս-
նաւոր վնասները, որոնց համար քա-
ղաքը ստիպուած է տուգանք վճարել:
Այսպէս օրինակ պ. Գ. այս օրերս վը-
ճարելու են (ըստարանի դիմելուց յե-
տոյ) 75 թուրքի: Նոյնպիսի մի դէպք էլ
պատահեց անցեալները: Պ. Նեմեսե-
անը Զատիկի նախընթաց շաբաթը նկա-
միւրեց (Արսէնալեան փողոցով) ջրե-
րէն հոսում և սենեակի մէջ լցուելով
դանից դուրս գնում: Նա այդ մասին
իմաց է անում թիֆ. քաղ. վարչու-
թեան: Քաղ. ջրմուղի տեսչութեան
կողմից ուղարկուած անձը հաստա-
տում է դէպքը, բայց մերժում է
ընդունելու, որ այդ ջրերը քաղ. ջր-
մուղից լինէ... Անցնում է միշտապէս,
յանկարճ Հաւաքարում ջրաժան ծո-
րակներից մինը դադարում է ջրը մա-
տակարանից: Փնեկելով տեսնում են,
որ Հաւաքարի ջրերը լցում է Նեմ-
եսեանի տունը: Այժմ հարց է, մինչև
կեր պէտք է շարունակել ջրմուղի
այս խողով... Բէկախանցի ընկերու-
թիւնը, ինչպէս լսում է, այսպիսի
դէպքերում ոչ մի պատասխանատու-
թեան չէ երթարկում, այլ առեւտուր
քաղաքն է:

ՂԱՆԱՐԻՑ.—Տեղիս արժ. Մկրտիչ
քահ. Մկրտումեանցը վախճանուեց և
մնացել այժմ Ղալարում 7 քահա-
նայ: Հանգուցեալը ունի հարիւր տնից
աւելի ծով. մեծ յոյս ունինք, որ
ժողովուրդը կ'ընտրի իւր միջոց ժա-
մանակիս պահանջներին յարմար, ար-
ժանաւոր հովիւ և կառավարիչ ի
ձեռնադրութիւն, ազատ կացուցանե-
լով և հոգեւոր իշխանութեանը բա-
րոյական պատասխանատուութիւնը:
Պէտք է հասկանանք շատ լաւ, թէ
ինչեւ կարող է անել արժանաւոր հո-
ւիւր. բայց մենք ընդունում ենք հո-
գեւորականութեան լոկ ծխական կող-
մը, ծառայեցում ենք նրան մեր կա-

մայականութեանը, յագեցնում ենք
նրան քեղեքներով, կուրացնելով նրա
մտաւոր ակը, չգրգռելով թէ մըքան
բարոյական և մտաւոր գրկանք ենք
տալիս մեզ և հասարակութեանը.
տանք եկեղեցուն նախապէս ար-
ժանաւոր սպասարկողներ և ըստ այնմ
էլ պահանջներ նրանց: Եթէ ոչ՝ գոնէ
ղղրացի երկրասարկները, որոնք քա-
հանապական պաշտօնով ծառայում են
ուրիշ տեղերում, նրանցից մէկին մի
կերպով հրաւերեն իրենց ծննդավայ-
րը, այդ էլ նոյն իսկ ժողովուրդի ընտրու-
թիւնից է կախուած:

Անցեալ օրը ս. Նշան եկեղեցու
քահանաներից մէկը իւր ծխականե-
րից մէկին մահաւան առիթով գնում է
դերձակի մօտ և նոր փարաշայ կա-
րել տալիս: Թաղման օրը պահանջում
է մեղեկատէրից փարաշայի գնը,
առարկելով թէ այսպէս է Հայաստա-
նեայց եկեղեցու կանոնը: Երեւոյթ մե-
ղեկատէրը ստիպուած է վճարել փա-
րաշայի գնը:

ԴԻԼԻ-ԲԱՐԱՅԻՑ.—Այս գիւղը գտն-
վում է միջին Բասենում, Նրասից դէ-
պի հարաւ վեց վերստ հեռաւորու-
թեամբ: շինուած է մի փոքր սարի
ստորոտում: Գիւղի արեւմտեան կող-
մում կայ մի փոքր դաշա՝ որ յարմար
է երկրագործութեան համար: Ունի
նաև մի մատուռ, որի մասին տառ-
դութիւնը պատմում է հետեւեալը: Հին
ժամանակներում վեց միայնակիս-
ցի հալածանքներից վախճնելով դա-
նագան կողմից, երկու եղբայրներ
միայն մնում են վերջիշեալ գիւղում,
որոնք իրենց օրերը անց են կացնում
ձգնութեամբ: Նոր նրանք վախճանում
են, մօտակայ գիւղից գալիս է մի
թուրք և շինում է նրանց շէնքերի վե-
րայ մի մատուռ, որ և մինչև օրս կայ:

Տեղիս բնակիչները բոլորը հայեր են
թուով 95 տուն. ունին մի ծխա-
կան-ուսումնարան, որ նոյն գիւղի բնա-
կիչ Ղուկաս Ղուկասի տանը հիմ-
նել է 1875 թուին, որի անունը են է,
որ այս քանի տարուայ ընթացքում
40—50 գրադէս անձեր կան գիւղում:
Բացի գիւղի աշակերտներից, ուսում-
նարանում կան և ուրիշ գիւղի աշա-
կերտներ, որոնք յիշեալ անձի օգնու-
թեամբ ուսանում են: Ընդհանուր ա-
շակերտների թիւը հասնում է 122-ի:

Ինչպէս երևում է, պ. Ղ. Ղ. շատ
դժուարութիւններ է կրել ուսումնա-
րանի բացման համար նոյն իսկ գիւղի
կողմից, որոնք գանգատուելիս են ե-
ղել թէ Նարեկ, Ժամագիւրք, Սաղ-
մսը թողած՝ շուրջ ու մուկ կը կար-
գացնեն:

Մայրաքաղաքի թերթերում կար-
դում ենք. Ներկայութիւն, ապրիլի 26-ին,
յանկարծամաճ հոգալ յայտնի հարուստ
իշխան Արամիւնքը: Գեռ. մօտեւրս
հանգուցեալի տանը փառահիշ երա-
ժշտական երկիւղ էր կազմուած, ուր
ներկայ էր բարձր հասարակութիւնը:
Առհասարակ հանգուցեալի սուղը
թիւնը ոչինչ վտանգ չէր աղղում և
նրա մահը անսպասելի էր նրան մօ-
տիկ ճանաչող անձերի համար:

ԲԱՇ ԳԻԼԻՑ.—Այս գիւղը գտնվում
է ստորին Բասենում, Նրասից հարաւ

վեց վերստ հեռավորութեամբ, կառուցուած մի փոքր հովիտի վերայ, որի հիւսիսային կողմն է մի սար շղթայի ձևով: Ինչպէս պատմում են աւանդութեամբ, այդ լեռը պարսկացի արքայաների ժամանակ բաւական օգուտ է տուել տեղացիներին: Ինչպէս յայտնի է, 1823 թուին պարսկացի զորավար Հասան-խանը, արշաւելով Հայաստան, մտնում է և Բասեն: Ինչպէս գրեւոր են հիշում, առաջին իմանալով պարսկացի արշաւանքը, զինում են Օսմանեան կառավարութեանը և Էրզրումից ստանալով իրենց ցանկացած ռազմամթերքը, պատերազմում են պարսկացի Հետ ամբողջ երկու օր, աւարը ետ են առնում և դուրս են վանում թշնամիներին իրենց սահմանից: Ինչպէս պատմում են, այդ պատերազմում ընկնում են 285 պարսիկ, իսկ տեղացիները միայն 128 մարդ, որոնց միջև գլխավորն էր եղել Գալուստ Բուրջապետը կամ Բաւանը:

Տեղիս բնակիչները բոլորը հայեր են և 160 տուն են կազմում: Սրանք 1882 թուին հիմնել են մի ծխական ուսումնարան շնորհիւ Գրեգորիս եպիսկոպոս Աղուանեանից, բայց առիթն որ սկսեալ այն օրից մինչև հիմայ ուսումնարանը կարօտ է և առանց վարժապետի է, և միայն 4 ամիս է տեսել մի վարժապետ: Վերջերս մի սկսեալ այն թուից մինչև այժմ նոյն գեղի բնակիչ երեսնասու Մարտիրոս Նղիսապետեանը շատ ջանք և խիղճ է լծել մի ուսուցչի բերելու իրեն փողով աշակերտներին ուսում տալու, սակայն այդ բանը չէ աջողուել, և վերջապէս այս տարի լեղեալ անձի օգնութեամբ կայ մի հատ ուսուցչի, որ և ուսուցանում է տեղացի տղաներին մի փոքր թղթակով, բայց չնայելով լեղեալ անձի աշխատութեան, տեղացիները հեռու են մնում ուսումնարանից:

Պարոն Արեւտակէս Արփիւնցի մեզ խնդրում է տպել:—Ջրգող հիւանդութեամբ ախտացած ոմն Միսիրով Կարապետեան Մեծտորիցան, որ տեղիս բնակիչների համարային ջրբով բռնկուելու համար Ղարսից թիֆլիս էր եկած և ապրում էր քաղաքի 6-րդ մասի Գլխաբանսկի փողոցի № 16 տնից մինչև, Զատիկի կերակրի օրը օտարութեան և վերջին աստիճանի չքաւորութեան մէջ վախճանեցաւ: Չունենալով այստեղ բացի իւր կնոջից, որ նրա մեակ լինածստան էր, ուրիշ բարեկամ կամ ծանօթ, որ կարող լինէր նրա թաղման հոգսը քաշել, եւ ակաւնատես լինելով այդ ամենին, պարտք համարեց զինից այդ մասին թիֆլիսի հայազգի բարեպաշտ ժողովրդականների ողորմած օգնութեան: Օգտուելով այն հանգամանքից, որ այդ օրը թիֆլիսի Նորաշէն Ս. Ստանաճանի եկեղեցու տուն էր, երկրորդան, երբ այդտեղ բազմութիւն էր հաւաքուել, Գ. Գ. Ամբարշեանցի և Գ. Մորմանեանի աշակերտութեամբ, իսկ երեքշաբթի, հանգուցեալի թաղման օրն էլ աշակերտութեամբ ուսուցչի պ. Կուզանեանցի ժողովից ընդամենը 39 բուրջ 59 կ., այդ տեղ հաշուելով և ճիշդի թամար ճէր Ղազարեանցից ստացած 3 բուրջ լին: Այդ գումարը 20 ր. 55 կ. թաղման բոլոր ծախսը հոգալով, մնացած 19 բուրջ 4 կու. նոյն օրը հանգուցեալի թաղումը կատարող լեղեալ Նորաշէն եկեղեցուց Թանգոս քահանայ Նուրաբեանցի և թան տերը պ. Պետրոս Տոնապետեանցի ներկայութեամբ հանգուցեալի կնոջը ճանապարհատալիս յանձնուեցաւ, որի կողմից ամենախորին շնորհակալութիւնը թող ընդունեն մարդասէս նուիրատուները և այդ մասին աշակերտ ազնիւ պարոնները:

Պ. Պ. Տոն., որի տանը սպրում էր

հանգուցեալը, բացի տան վարձը պահանջելուց, իւր կողմից էլ հինգ բուրջ օգնութիւն տուց հանգուցեալի կնոջ: Օգտուելով հանգամանքից պարտք եմ համարում յայտնելու այս էլ, որ Մեծտորիցի երեքշաբթի օրը պ. Գ. Կուզանեանցի աշակերտութեամբ խոջի վանքի գերեզմանատանը հիւանդի անունով ժողովուած 14 ր. 93 կու. նոյն պարոնի հետ հասուցի ըստ պատկանելոյն: Հիւանդը ջալալ-օղլուց Ներսէս Արղուանցի անունով մէկն էր, որ երկար ժամանակ ստերի ուռուցիկները և վերջերս տանջուելով, երբ տեղական միջոցներով Զալալ-օղլի բժիկուէլ չկարողանալով, ոտքերի ծայրերը սկսել էին իջել, եկել էր թիֆլիս բժիկներին դիմելու: Դժբաղդաբար հիւանդը սեպահական միջոցները գործի լինելով այստեղ ևս հարկաւոր օգնութիւնը չգտաւ: Նրա ընտանիքը, որ կազմուած է իւր բոլորովին պառաւ մօրից, կնոջից և 4 փոքրիկ մանուկներից, տառապում են վերին աստիճանի նեղութեան մէջ: Մեզ պատահեց է տեսնել, թէ ինչպէս այն միջոցին, երբ ընտանիքի մայրը փողոցները ընկած կար էր պտտում, իսկ հիւանդ հայրը քաղցած երեսներին խաբելու համար ծամուտալիս ծամելու... Գարձնում ենք մարդասէս անձերի ուշադրութիւնը և խնդրում նրանց օգնութիւնը օտարական հիւանդին և նրա կարօտեալ ընտանիքին: Օգնել ցանկացողները թող բարեհաճեն իրենց նուէրը թողնել Գլխաբանսկի փողոցում պ. Համադասալ Արփիւնցի կողմից խնամութեամբ, ուր դրուած է մի ստորագրութեան լեզու:

ԲԱՊԱՌԻՑ:—Տեղիս Աստուածածնայ եկեղեցին գտնվում է մի նեղ փողոցում, որ հազիւ 3 արշին լայնութիւն ունենայ: Եկեղեցին էլ նոյնպէս երեք արշին բարձր է փողոցից, այնպէս որ եկեղեցին գնացողները բարձրանում են քարէ սանդուղիներով: Այդ սանդուղիները առաջ, ուղիղ եկեղեցու դէմուէլէ մտնելով թուրքի բարձրանալու պատի տակին, մի պարսկի, ամեն օր, առաւօտից մինչև երեկոյ, նստած ուշադրի փորձեր է տալու: Կոմ և ծախում «համալսելիք», որոնք միշտ նրա շուրջը պատած են լինում, այդ աժանագին կերակուրով կերակուրու համար Որովհետեւ եղանակները տար են, ուստի եկեղեցու դռներն և պատահանները միշտ բաց են անում, որով եկեղեցում լցվում է այդ տապալիւծ լույս հոսք, որ շատ անտանելի դուրսեան մէջ է ձգում եկեղեցի եկողներին: Լաւ կը լինէր զբա մասին մի փոքր ուշք դարձնել:

Ս. ԷՋՄԻԱՏՆԻ ՏԱՃԱՐԻ ՎԵՐԱՆՈՐԹԻՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

Վաղուց յայտնի էր, որ Նորին Վեհափառութիւն Ս. Մարար կաթողիկոսը մտադիր էր ս. Էջմիածնի տաճարն և վանքի մէջ շինութիւնները վերանորոգել: Այս պատճառով, ինչպէս իմացանք լուրջները, վեհափառ կաթողիկոսը հրաւերել է մի քանի ճարտարապետներ և ի միջի այլոց պ. Սալամբէկեանցին... Արդեօք պարոնը նկարէ է թէ ճարտարապետ, կամ որքան հմուտ է նա ճարտարապետական արուեստին, մենք այս մասին չենք ուզում ոչինչ խօսել, քանի որ պարոնն լաւ ճանաչում են թիֆլիսում և գիտեն նրան: Հաւատարմութեամբ և գիտելով, որ Էջմիածնում էլ նրան ոչ պակաս ճանաչողներ կան...

Հատ զովել է վեհափառի այն միտքը, որ տաճարը վերանորոգուի անշտան փոփոխութիւններով:

Քանի որ պ. Սալամբէկեանի առաջարկած նախագիծը մենք չենք տեսել

(վրտ չէր լինել, որ նախ քան նախագիծ հաստատուելը—անձնէին մասնագէտները մասնագիտով, կամ թիֆլիսի նահանգական ճարտարապետին և կամ, աւելի լաւ մասնագէտներին ընկերութեան (общество архитекторов), որոնք կարող էին ձեռնարար էլ քննել), ուրեմն և չենք կարող խօսել այդ նախագիծ լաւ կամ թերեւ կողմերի վերայ:

Միայն մեզ հասած հատ ու կտոր տեղեկութիւններից իմացանք, որ պ. Սալամբէկեանցի չէ կարողացել վեհափառ կաթողիկոսի գովել կամքը կատարել, այլինքն տաճարի քարէ շէն տանքը ծածկել երկաթով, խոնաւութեան դէմ տաճարը պահպանելու համար:

Միջի տաճարի խոնաւութիւնը միայն երկաթեայ ծածկով կարելի է վերացնել: Ինչի չափով ուղիղ միջոցներ էլ քանի որ դրանք լաւ և որոնց զործարարութիւնը, չի փոխուել տաճարի այժմեան պատկերը:

Մենք օտար և կը խօսենք այդ մասին:

Բայց թող իմանայ այդ նախագիծ կազմողը, որ երկաթեայ ծածկոցը երբէք չէ կարող փոխարինել քարէ ծածկոցին: Թէ գեղարուեստական և թէ գործնական տեսակէտից: Ամեն ինչ ճշգրիտ ունեցող մարդ ինչէ նայի հին քարով ծածկած և նոր երկաթով ծածկած եկեղեցու վերայ, խորիւրդ կը նկատի հին անշտան գեղանի, կարծես գէպի երկնային ազատ տաճարութիւն թուող պատկերը իւր քարէ տանիքով և գործով, որը ներկայացնում է մի սքանչելի միաձուլ ամբողջութիւն—գանգուած, որի պատկաւելի տեսարանը մեր մէջ ահմայ զարթեցնում է այն վսեմ գագաթները, թէ մենք Աստուծոյ տաճարն առաջին կանգնած, իսկ երկաթեայ տանիքը ներկայացնում է մի խաղաղաւոր մոլ պատկեր:

Անցնենք ներկայից անցեալը և այնտեղ կը տեսնենք, որ հարկաւոր տարրերն առաջ մեր բնական ինքնուս ճարտարապետները (որոնց թողած յիշատակները ինկիւն պիտի լինին ամեն մի հայի համար) եկեղեցիները գունդներ շինել են սրբատաշ քարերից: Մենք գուցէ դեռ կը հաշտուէնք այն մտքի հետ, ինչի մէջ ուր է հասարակ եկեղեցու տանիքը ծածկելը ուղիղ երկաթի լեզուներով, բայց մի քանի միլիոն ժողովրդի սրբաւայր կեդրոնի սուրբ Լուսաւորչի յաջորդների զահանստը ծածկել երկաթեայ լեզուներով—ոչ միայն անվայել գործ, այլ և ամօթաբեր է մեզ հայ լինել, որ հասարակ քարով անգամ չենք կարողանում ծածկել—միջոցները սղովթեան պատճառով:

Հենց աւելի այս է պատճառը, իմ կարծիքով, քան թէ խոնաւութիւնը, որ այդ հնագույն յուշարձանի տանիքը քարէ փոխարինել երկաթ են շինելու, որովհետեւ, ինչի մէջ ձեռնարկութեան պատճառը խոնաւութիւնն լինէր, խոնաւութեան առաջը կարելի է աւելի և առանց երկաթով ծածկելու:

Եթէ տաճարի տանիքը այժմեան քարերը չէ կարելի գործ դնել, զբա տեղը կարելի է գործ դնել ցեմենտեայ աղիւններ տանիքի քարերին համապատասխան մեծութեամբ: Միւսնոյն ժամանակ այդ աղիւններն էլ այնպէս կարելի է դասաւորել, որ ուղիղային չկալին խոնաւ ծածկին, այլ նրանց և վանքի գլխաւոր ծածկի մէջ տեղ թողնելով նեղ միջանցքներ, որով օդը կարողանայ ազատ խաղալ կարելի է բոլորովին չոր պահել վանքի շէնքը: Վերջապէս ցեմենտի տեղ կարելի է գործ դնել լուսնի (ջուրուտեայ) ամած սղակը՝ տաճարի ներկայ տանիքի մեծութեամբ և 1/4—1/2 դիմի հաստութեամբ, որոնց դասա-

ւորելիս պէտք է մինի ծայրը միւսի վերայ շարել և ապա նրան ձիթաներով ներկել տաճարի տանիքի այժմեան գոյնով: Այն ժամանակ, իմ կարծիքով, տաճարի պատկերը աւելի գեղեցիկ կը լինէր և կ'ստանար շատ լինչնայ օրեւ պէտք է, որովհետեւ միայն այսօրեայ և վաղուայ համար չէ տաճարը, այլ չափաւորեալ, էջմիածնի մայր տաճարը անշնչելի լի շատիկներով կ'ապուած է ամեն մի հայի սրտի հետ, նրա հին պատկերը՝ թէկուզ նա լինի և մի փոքր տեղի, բայց և այնպէս պէտք է պահպանել նրան:

XXII

ՇՈՒՇԵՆԻՆԵՐԻՆ ՀԵՏԱՔՐԻՐՈՂ ԽՐՆԻՐԻՆԵՐԻՆ (*) (վերջ)

Երբոր բարենորոգումն է՝ զբերել օրերգական զարուցի ուսումն. արդիւնքներն մասից և դրա պահպանութեան ու հոգաւորութիւնը թողնել քաղաքացու վերայ: Միջի այս բոլորէս քաղաքը չի պահում: Հաւաքաւորութիւնն այժմ իբրեւ հոգեւոր տուրք փող է տալիս, որովհետեւ ուսումնարանին յատկացուած արդիւնքի միջոցներով հնար է լինում աւելի ուսուցիչ եթէ օրերգական զարուցի դասուել, այն ժամանակ հասարակութիւնից փող ստանալու միջոցներ չլինելով, այդպիսի մի անհեռատես կարգադրութեամբ օրերգական զարուցի փափուելու վտանգի մէջ կը գնեցի: Այս կարգադրութեան պատճառը նոյնպէս ուսումնարանի ծախսերը փրցանել է: Իսկ եթէ ընդունենք, որ զարուցի չի փափուել, պէտք է ընդունենք նաև այն, որ այն ժամանակ էլ կը պահուի այն փողով, ինչ փողով որ այժմ է պահում: Ժողովուրդը, որ այժմ իւր կամաւոր նուէրները տալիս է յանուն ուսումնարանի, այն ժամանակ կը տայ յանուն օրերգական զարուցի միայն:

Այս խնդիրները լեզու խնդիրներ չեն և պէտք է լուրջ ուշադրութիւն դարձնել դրանց վերայ: Գործը հարկաւոր է, ճշմարիտ է, բայց խոհմութեամբ և հեռատեսութեամբ գործել պէտք է և ոչ թէ վայր և վերայ ամեն մի յաջածած միտք առանց երկար ու բարակ մտածելու աշխատել իրականացնել: Հարայ հրոցով բան չի դառնալ:

Միջի քիչ բան կայ, որ կարօտ է բարենորոգման, աշխատութեան: Ամբողջ լեզուն համարեալ մի բարեկարգ ծիւ-եկեր, զարուց չկայ, իսկ դրանց պահանջն օրէ ցօր զգացվում է և այդ պահանջը շատ անգամ արտայայտվում է: Ինչի չաշխատել գլխաւոր պատարաստականութիւնից օգուտ քաղել, ինչի գնաղան անգործնական կարգադրութիւններով դրանց ջնքը և վրտ ցանկութիւնները ստուգեն: Ուսումնարանի ամբողջ շինութիւնը, այժմ, բայց այն, որ իբրեւ ուսումնարանի շէնք, ունի շատ անյարմարութիւններ, հնացել է և հիմնովին վերանորոգութեան է կարօտ: Միջի հարկաւոր չէ օրա համար օր առաջ մտածել: Ուսումնարանը բոլոր չունի, բոլոր աշակերտները, որ միանգամից դուրս են գալիս, բոլորը շարժուելու տեղ չէ լինում: Իսկ ուսումնարանի առաջ գտնուող պարտէզը, որ կողմերի, հնու հատերի և գտնները արածելու տեղ է դարձել, ցանկով պատել են և բոլորովին անգործաւորել և անօգուտ ընկած է, ինչ է՝ մէջը մի քանի սղու-

*) Տես «Նոր-Գար» № 66

դասու ծառ կայ, որոնցից և ոչ մի կողմից օգուտ չէ ստացվում: Ինչի պարտէզը բակի հետ չմիացնել, ինչպէս էր պ. Ս. Մանգինեանի օրով: Որերգական զարուցի սեպական շէնքը միայն շրջապատն է քաղաւած: Ինչի հոգ չտանել և այդ կարեւոր շինութիւնը դուրս հանել: Ուսումնարանին չատկացեալ արդիւնքները մնում են, չեն ստացվում, փողերը, եկամուտները կորչելու վտանգի մէջ են: Վանքապատիկ կալուածներն անտէր ու անխնամ են մնացել: Ժամանակ է յատկապէս դրանց համար ևս աշխատելու: Եկեղեցիներում տրուած է կարգաւորութիւն կատարեալ քաղաքականութիւն: Ժողովուրդը կրօնաօրութիւն է պահանջվում, բայց մոռանում են, որ ժողովուրդը երբեմն ակնանտես է լինում մեր եկեղեցու պաշտօնեաների այնպիսի տեղի և միանգամայն անվայել արարմունքներին, որոնցից երես է դարձնում: Միջի չեն տեսնում, որ այս բոլորէս մեր գործերը տղաների ձեռքին է և շնորհիւ դրանց հազար մի տեսակ դեղձումներ, կեղեքումներ և անկարգութիւններ են պատահում: Արժէ միթէ մի մի թուել: Գործեր շատ ունենք, իսկ գործողներ... Արդիւնքներն ենք օրում կեդրոնացնել, իսկ թեմում եղած կարեւոր և ծախսեր կարօտ գործերի վերայ ամենին չենք էլ ուղում ուշադրութիւն դարձնել: Ահա այս և սրանց նման երեսի վերայ ընկած թեմի բարեկարգութեան և բարօրութեան վերաբերեալ կարեւոր գործերը պէտք է աւելի, բարեկարգել, սրանց վերայ պէտք է մտածել, միշտ ի հարկէ ժողովուրդի օգնութեամբ, ձեռնառութեամբ, միշտ ժողովրդի հետ ձեռք ձեռք տուած, համբարալ հոգով առաջ գնալով, ժողովրդի, որի ոյժն և ձեռնառութեան ու օգնութեան կաւորութիւնը հասարակական գործերի մէջ լինել սրանց մօտ ուժը ամիս առաջ լուծ էլինք, սակայն այսօր ընդհատական ենք տեսնում:

Մենք յայտնենք, որ մեր Սրբազան Առաջնորդը իւր հոգածութեան առանձին առարկայ կը լինէ այս խնդիրները: Նրանց ժողովրդի իսկական պէտքերին համաձայն լինելու համար: Մենք հաւատում ենք, որ նա ևս ոգեւորուած է ժողովրդի իսկական շահերով: Միայն հանգամանքները անաւորելի կարգադրութիւն, անկարելի կացուցին իւր ցանկացած ուղղութեամբ առաջ վարելու գործերը: Բայց կարծում ենք դեռ ուր չէ: Սրբազան Հայրը դեռ էլ կարող է արտայայտել իւր բարեկարգութեան ներքին և հաւատարմութեան ներքին: Եւ հաւատարմութեան կը գտնէ քաղաքի ամբողջ հայ հասարակութեան կողմից:

Հաւար:

ՊՈՒՍՏԻՔ ՆԻ ԹԻՖԼԻՍԻ ԹԵՐՔԵՐԸ

Թիֆլիսի քանի մը թերթերու համար ի վաղուց հետէ մուրթիւն եղած է մենտորի դեր կատարել թերթաւոր խմբագրաց և գործիչներու նկատմամբ: Ամենայն ինչ որ Կ. Պոլսոյ մէջ կը կատարուի, «սխալ է թերթի է, յոռի է, հոս օտարական է» և այլն: Իսկ ինչ որ լինելու էր գրեն, Երենք կրնեն, շինելու էր կատարուել է և օրինակել: ... Այս մշտական խմբագրաց դէմ մեր կողմէ լուրջութեան պահել կերեալ թէ ի խրախոյս միայն կը ծառայէ մեր ուսումնայ մշտապէս և պաշտօնակիցներու, մինչդեռ դեռ եթէ իսկ մը սղալական խօսքերու և առարկութեան չենք պատասխանել, ոչ թէ այդ անհիշելի յարձակմանց դէմ փոստերու պակասութեան է, այլ սոսկ համեստութեան և համբարալական գիտակցութեան:

*** ԳԵՆԵՐԱԼ ԲՈԼԱՆԺԷՆ ՎՈՂԻ ՎԷ
Է: Պարիզում Ներկայույն ծախսում ե:

50-38